

K PEDAGOGICKÝM A PSYCHOLOGICKÝM OTÁZKÁM E-LEARNINGU

Navzdory všeobecně konstatované krizi ve vzdělávání u nás i v zahraničí se objevují nejrůznější inovační aktivity usilující o její překonání modernizací výchovně-vzdělávacího procesu v podmínkách 21. století. Ne vždy patří iniciativa pedagogům, psychologům, sociologům, což samo sebou přináší nejen pozitiva, ale i řadu otázek a problémů, neboť realizace těchto inovací je také velmi lukrativní záležitostí.

Jednou z velmi výrazných aktivit je snaha modernizovat výchovně-vzdělávací proces využitím rychle se rozvíjejících nových informačních technologií (IT). Jedná se o technologie, které jsou významným nástrojem globalizace a které postupně zasahují nejrůznější složky každodenního života ve společnosti. V 90. letech intenzivně vstupují i do oblasti vzdělávání, a to ne vždy pod jasným označením e-learning (nebo též eLearning, případně e-Learning). Pojmem se rozumí buď učení prostřednictvím prostředí webu, nebo pomocí multimediálních prostředků, tedy veškerá výuka elektronickými médii. Výuka e-learningem se uplatňuje zejména na vysokých školách, často ve spojení s realizací formy distančního vzdělávání.

S ohledem na poměrně krátkodobé a omezené zkušenosti s multimediální výukou (prozatím nejde o masovou záležitost; procesy zavádění provázejí neustálenost a nejasnost pojmů, nedostatek výukových materiálů, nedostatek specialistů aj.) je e-learning vědeckým tématem řady vědeckých konferencí. Autoři zprávy se v tomto roce zúčastnili několika u nás i v zahraničí a o nich chtějí především referovat prostřed-

nictvím nejvýznamnější z nich (zejména co do počtu účastníků téměř ze všech kontinentů). Soustředit se na jednu konferenci nás metodologicky opravňuje skutečnost, že shodná tematika konferencí zahrnuje i stejné problémy a provázejí je i charakteristické přístupy k jejich řešení.

Nejvýznamnější z navštívených konferencí a seminářů (dalšími byly např. seminář BELCOM O2, organizovaný ČVUT, mezinárodní symposium IGIP – International Gesellschaft für Ingenieurpädagogik v Petrohradě aj.) byla IV. mezinárodní konference o nových výchovně-vzdělávacích přístupech, (4th International Conference on New Educational Environment – Virtual Campus Initiative).

Konference se konala ve dnech 8.–11. května 2002 v Luganu v italské části Švýcarska. Zaměřila se zejména na aplikace a zkušenosti s výukou pomocí počítače a internetu, na kvalitu nabízených multimediálních prostředků a v menší míře také na sociální a pedagogické aspekty nových výchovně-vzdělávacích prostředků aj. Konference se rovněž zabývala užitím nejmodernějších informačních technologií v podmínkách distančního vzdělávání.

Ne náhodou byla konference v Luganu v pořadí čtvrtou k uvedené problematice. V roce 1999 věnoval švýcarský parlament 30 miliónů švýcarských franků kantonálním univerzitám na program „Švýcarský virtuální kampus“ (SVC) s cílem realizace internetových modulových kurzů. Vyčleněné finance jsou pro období let 2000–2003 a předpokládá se, že všechny švýcarské univerzity

(mohou se však účastnit i vyšší odborné školy), které se na realizaci programu budou podílet, samy přispějí částkou ve výši 50 % celkových nákladů. Akce se stala pro švýcarské univerzity prestižní, tudíž masovou záležitostí, v důsledku čehož dvě federální technické univerzity a vyšší odborné školy do projektu vkládají i další vlastní finanční zdroje. Proč má projekt takovou odezvu, na to odpověděl ve svém vystoupení Gerhard M. Schuwey, ředitel Švýcarské federální kanceláře. Projekt chápe jako podnět pro kulární reformu vysokých škol, jako pedagogickou výzvu pro všechny učitele vysokých škol a solidní institucionální bázi pro další rozvíjení švýcarské virtuální univerzity ve Švýcarsku v návaznosti na ostatní země s tradicemi vysoké úrovně vzdělávání.

Uvedené konference ze zúčastnilo celkem 886 odborníků, z toho téměř dvě třetiny ze Švýcarska. Zbytek tvořili zahraniční účastníci ze čtyř kontinentů. Převážná většina z nich byla technického nebo přírodovědného vzdělání. Obdobný poměr byl i u referencích. Jednací jazykem byla angličtina. Vedle referátů, diskusních příspěvků (77) a posterů (25) odezněly i čtyři fundamentální referáty, které uvozovaly tematické bloky konference. Tyto klíčové přednášky se zaměřily na následující okruhy problémů:

- příští generace distančního vzdělávání (Larry Friedlander – Stanford University Learning Laboratory);
- proměna podoby distančního vzdělávání v USA (Mel Muchnik – Governors State University);
- virtuální campus – koncepce a strategie v SRN (Joachim Wedekind – Tübingen Knowledge Media Institute);
- evaluace CREST – Kreativní strategické myšlení – (Pekka Silven, TU Oulu, Finsko).

Larry Friedlander formuloval principy pro rozvoje distančního vzdělávání v bu-

doucnosti. Zdůraznil, že se vývoj často ubírá cestou nejmenšího odporu, tj. hledáním využití technologií, které jsou k dispozici, a jejich prosazením za každou cenu. Následkem toho je kvalita výuky nižší než kvalita původního modelu. Podle autora je to dáno tím, že v **popředí rozvoje projektů nestojí pedagogické hodnoty, ale technologie**. Současná technologie uplatnění informačních technologií představuje model, kdy je tok jednostranné informace zaměřen na vzdáleného, izolovaného, individuálního studenta. Podle prof. Friedlandera by měla být cílem aktivita založená na kooperativním a personalizovaném vyučování, kdy technologie nesmí utlačovat vzdělávací standardy. V rukou nepedagogů mají nejnovější informační technologie tendenci redukovat vzdělávání na technokratické instrumentální myšlení.

Distanční vzdělávání by se podle autora mělo používat pouze tehdy, když z nějakého důvodu nefungují tradiční formy. Kvalitní distanční vzdělávání předpokládá efektivní propojení s tradičním vzděláváním a nabízí studentům další příležitost (práce s projekty, práce v laboratoři, možnost podílet se na výzkumu na dálku, participaci na mezinárodní spolupráci apod.).

Pozornost je třeba především zaměřovat na výhody, které užití technologií přináší. Profesor Friedlander spatřuje nejsnadnější užití technologií v situacích, kdy se poskytují nové informace odborné veřejnosti, která si rozšiřuje obzory osvojováním nejnovějších poznatků. V této situaci nedochází k budování nových modelů myšlení a většínou ani k získávání nových dovedností.

Pregraduální vzdělávání distanční formou se jeví autorovi jako problematičtější, neboť pro rozvíjení myšlení mladých lidí je nezastupitelná role podnětného sociálního a intelektuálního klimatu. Na Stanfordské univerzitě se úspěšně využívalo distančního

vzdělávání v rámci široce pojatých přednáškových celků k podpoře diskusních platform a experimentů, které není možné použít ve velké skupině.

K problémům distančního vzdělávání se vyjádřila i Mel Muchnik. V roce 2002 nabízi cca 85 % vysokých škol USA kurzy formou distančního vzdělávání (v roce 1998 to bylo pouze 62 %). Z půl miliónu studentů se jejich počet zvýšil na dva milióny. Dospělí studenti nad 25 let představují nyní téměř polovinu studentů vysokých škol, většina z nich studuje při zaměstnání. Kurzy online představují část dnešního hybridního vzdělávacího prostředí, byť nejsou prostředím jediným. Jsou však motorem pro prosazující se model výuky a učení orientovaného na studenta („student-centered approach“). Vysoké školy a sami učitelé se stávají částí soukolí „vzdělávacího průmyslu“. Diskutuje se o tom, zda i termín „distance learning“ nebude nahrazen termínem „distributed learning“, neboť dojde k transferu informací, nikoliv lidí. Studenti na vysoké škole, kde se uplatňují nejnovější informační technologie a distanční vzdělávání, i mimo ni budou dostávat kombinaci připravených studijních materiálů. Prof. Melnik formuluje závěrem svého příspěvku pilíře nového vzdělávacího prostředí: silné technologie, dostupnost, přístupnost a kvalita, orientace na studenta, globální souvislosti, nové role a možnosti pro fakulty, nové způsoby myšlení a organizace.

Další příspěvek se zabýval situací v SRN. Profesor J. Wedekind připomněl, že jeho země má vysoce diferencovaný systém vysokoškolského vzdělávání. Tvoří jej 90 univerzit, více než 100 technických vysokých škol, řada pedagogických fakult a akademií pro profesní vzdělávání. Distanční vzdělávání nabízí Fernuniversität Hagen a některé „duální“ univerzity. Ve srovnání s dalšími zeměmi se jeví SRN jako „institucionálně

rezervovaná“ při zavádění technologií do výuky. Přehledová studie z roku 1996 uvádí, že v zemi existuje 721 projektů zavádění nových technologií do výuky, převážně z iniciativ nadšenců, kteří postupují spíše samostatně nežli v kooperaci s dalšími institucemi.

Dále představil nejvýznamnější německé projekty. Technologické projekty jsou převážně určeny pro výuku matematiky, výpočetní techniky a informatiky, technických disciplín, lékařských věd a farmacie, v menší míře sociálních a přírodních věd, ekonomie a jazyků. Nejméně jsou zastoupeny interdisciplinární a umělecké vzdělávací programy a vzdělávání učitelů. Cílovými uživateli programů jsou účastníci dalšího vzdělávání, méně všeobecného vzdělávání, základních kurzů a prohlubujícího vzdělávání. Celková situace v SRN je velmi různorodá. Projevu je se v rozdílnosti přístupů, materiálů a výukových pojetí. Různorodost není podle J. Wedekinda na závalu tam, kde jsou různorodí adresáti, programy a kurzy. Ve srovnání se situací v USA se však zdá, že moderní média a technologie vstupují do vysokého školství váhavěji a opatrněji, což nemusí být na závalu. Dokonce je v tom možno spatřovat přednost.

Referát Pckky Silvena z Finska byl pro mnohé účastníky příjemným překvapením, pro jiné naopak zklamáním. Patřil k té skupině referátů a sdělení, které nadřadily technologie pedagogickým záměrům a nezatěžovaly se hledáním výchovně-vzdělávacích souvislostí. Tvořivý rozměr pak byl více proklamací nežli analýzou situací podněcujících rozvoj a uplatnění tvořivých strategií myšlení. Za rozvoj a uplatnění tvořivosti opravdu nelze považovat volbu informatického jazyka, ve kterém budou úkoly zpracovávány. V souvislosti s tímto referátem si odborník uvědomil i nebezpečí tzv. ikonického poznávání, opačné krajnosti, jakým je prázd-

ný verbalismus. Lze říci, že instrumentalismus v zavádění technologií do vysokoškolské výuky se zde projevil i na neamerické půdě.

Vedle plenárního zasedání probíhala konference ve čtyřech základních sekcích, které se dále vnitřně členily. První sekce se zabývala problémy osvojování vědomostí a dovedností ve virtuálním prostředí, virtuální vysokou školou a programovou nabídkou. Druhá se zaměřila na pedagogické a sociální potřeby v novém výchovném prostředí, na cvičení a tutorování, na e-learning v informační společnosti a na kooperativní vyučování. Třetí sekce pojednávala o vzdělávacích technologiích a vzdělávacích prostředcích. Čtvrtá věnovala pozornost obchodním potřebám a kvalitám managementu z hlediska procesu evaluace.

Jak již to na konferencích bývá, jednotlivá vystoupení v sekcích neodpovídají vždy jejich názvům a zaměřením. Nejinak tomu bylo i na konferenci v Luganu. Z názvů sekcí je patrné, že autoři projektu konference pojali problematiku koncepčně a usilovali o pokrytí uzlových problémů sledované problematiky. Mnozí účastníci se však ve svých vystoupeních vytyčené problematice vyhnuli nebo se jí dotkli pouze okrajově. Bylo to vždy ve vystoupeních, kde zápal pro technickou stránku převažuje nad zájmem či znalostmi společenskovedními.

V této souvislosti je třeba zmínit inženýrskou pedagogiku, odvětví pedagogických věd zabývající se aplikací pedagogických poznatků a idejí do výchovně-vzdělávacího procesu odborného školství, včetně vysokého, zejména pak technicky zaměřených vzdělávacích institucí. Ukazuje se totiž, že v prostředí, kde se inženýrská pedagogika díky IGIP (Mezinárodní společnost pro inženýrskou pedagogiku) stala neodmyslitelnou součástí přípravy technické inteligence, je citlivost pro chápání a hledání řešení výchovně-

-vzdělávacích problémů nastolených užitím nejnovějších informačních technologií výrazně větší nežli tam, kde prozatím inženýrská pedagogika nenašla patřičnou odezvu.

Význam inženýrské pedagogiky nespočívá pouze v tom, nakolik je schopná kultivovat pedagogicky technické myšlení, ale i v tom, nakolik je schopná sehrát významnou roli v konstituování nové oblasti pedagogických věd, tzv. mediální pedagogiky a didaktiky, jejímž předmětem analýzy jsou vlastní média a nejnovější informační technologie.

Inženýrská pedagogika může tak sehrát zásadní roli v otevírání se výchovně-vzdělávacích institucí životu ve světě, kde budou mladí lidé žít.

Uvedené klíčové referáty jakož i některé diskusní příspěvky ukázaly, že ani zdaleka není problematika e-learningu jednoduchou záležitostí, jak na ni často nahlížíje ti, kteří ji technicky zabezpečují a kteří právě aplikací nejmodernějších technologií do vzdělávání dali podnět k rozsáhlému experimentování v této oblasti. Ukazuje se totiž, že transformaci nejnovějších informačních a komunikačních technologií provázají podobné problémy, které se vyskytovaly v šedesátých letech při rozvíjení a aplikaci tzv. programovaného učení (vyučování). Dříve narození odborníky (mezi něž patří i oba autoři) mimoděk napadne, že vše to, co doprovází uskutečňování myšlenek e-learningu, jako by bylo programovaným učením II. Také je třeba neustále připomínat, že pedagogické hodnoty stojí v popředí rozvoje projektů modernizace vzdělávání a ne technologie, byť se modernější; že model výuky s izolovaným individuálním studentem, postrádající aktivity založené na sociálním učení, kooperativním a personalizovaném vyučování, je překonaný a navrací vzdělávání do dob nastupující průmyslové revoluce; že je třeba řešit otázky typu: jaké požadavky

klade využití nejnovějších informačních technologií na zpracování obsahů vzdělávání, aby se staly účinným nástrojem plnění výchovně-vzdělávacích cílů atd.

Distanční vzdělávání by také nemělo opomíjet zhodnotit studentovo aktuální zázemí a kulturní povědomí. Autorům se proto jeví vhodně pro mezinárodní projekty, třebaže je náročné na přípravu a vyhodnocení a je jen obtížně automatizovatelné.

Lidé se učí lépe, jestliže se cítí lidsky propojeni s jinými lidmi. Dobré učení je hluboce sociální a jakékoliv distanční vzdělávání musí navrhnout způsoby, jak včlenit mezi-

lidský kontakt, pocit intimity a důvěry do výchovně-vzdělávacího procesu. Využití distančního vzdělávání je drahé, je během na dlouhou trať. Může způsobit změny v hierarchické struktuře univerzity. Potřebuje proto institucionální podporu, aby bylo dosaženo budoucího zhodnocení. Pro využívání technologií je navíc třeba učitele připravovat, zejména učitele budoucí, nelze v tomto smyslu zanedbávat jejich přípravu. Distanční vzdělávání vyžaduje týmy schopné vytvářet a testovat videopřípadové studie a webové zdroje.

D. Dobrovská, J. Semrád

KONFERENCE ATEE O UČITELSKÉM VZDĚLÁVÁNÍ

Reforma učitelského vzdělávání je dnes žhavou problematikou v mnoha zemích, a proto je přirozené, že se stala ústředním tématem 27. konference ATEE (Varšava, 24.–28. 8. 2002). ATEE je *Asociace pro vzdělávání učitelů v Evropě (Association for Teacher Education in Europe)*, jež sdružuje jak výzkumné pracovníky, tak především vzdělavatele učitelů z pedagogických a jiných fakult více než 40 zemí. ATEE vydává renomovaný časopis *European Journal of Teacher Education* a každý rok pořádá mezinárodní konferenci – v roce 1994 se 19. konference ATEE konala v Praze.

Varšavská konference byla organizována podle osvědčeného klasického modelu: Celkem pět pozvaných odborníků z různých zemí proslavilo obsáhlejší referáty (*keynote speech*) v plenárních shromážděních, dílčí sdělení byla prezentována v paralelně probíhajících tematických skupinách. Jako je obvyklé u velkých konferencí, nebylo ve fyzických možnostech jednotlivého účastníka

obsáhnout současně vícero zajímavých skupin, a tak se dnes již vžil nepsaný pravidlo vědecké komunikace: Každý autor referátů a sdělení má jednak předem otištěný abstrakt, podle něhož se ostatní účastníci orientují, ale hlavně všem jsou k dispozici e-mailové adresy zúčastněných a autoři jsou povinni své texty rozesílat těm, kdo si je vyžádají – což podle mých zkušeností funguje spolehlivě.

V této zprávě upozorním jen na nejvýznamnější příspěvky ve vztahu k české situaci, zejména pokud jde o „standardizační hnutí“ ve vzdělávání učitelů.

Poměrně velká část příspěvků se zabývá la popisem **reformních snah v počátečním vzdělávání učitelů**, které probíhají v jednotlivých zemích s větší či menší intenzitou. Tak tomu bylo i v prvním plenárním referátu S. Kingové z University of London, která vysvětlovala nová opatření v přípravě učitelů v Anglii, především povinné zavedení tzv. *zácvičného roku (induction year)* pro začínající učitele – což je u nás již podrobněji

objasněno.¹ Ukazuje se, že zácvičná (uvádějí) perioda trvající aspoň rok je v současné době zaváděna či připravována i v jiných zemích, jak o tom pojednávaly příspěvky z Estonska (E. Krull), Polska (E. Potulicka) a jiné. Tyto příspěvky potvrzují, že podmínkou úspěšnosti zácviku je vždy dokonalé vedení začínajícího učitele, pokud možno i ve spolupráci s odborníky příslušné fakulty, která učitele připravila.

K této problematice se vázal i příspěvek A. Engelsové (Univerzita Brusel), referující o srovnávacím výzkumu týkajícím se uplatňování a kvality zácvičného roku v osmi evropských zemích. Podle této autorky sílí v Evropě trend přenášet velkou část přípravy učitelů na školy – tedy tzv. *school based teacher education*. Znamená to, že školy zaměstnávající začínající učitele musí mít mnohem větší odpovědnost za profesní růst těchto učitelů. Zkušení mentoři ve školách musí začínající učitele vést, radit jim, korigovat je i kontrolovat. (Jsou to zajisté pěkné ideje, ale jak konstatuje i zmíněný srovnávací výzkum, v praxi evropských zemí jsou nedostatečně realizované – což není překvapující, vzhledem k množství povinností a úkolů ukládaných školám.)

Druhou velkou skupinu příspěvků představovala sdělení o různých výzkumech týkajících se profese učitele. Z nich se mi jevíly pozoruhodné např. tyto:

O. E. Lindsethová (Norsko) a G. Smyth (Skotsko), pracovníci učitelských fakult ve svých zemích, referovali o zajímavém výzkumu zaměřeném na profesionální vývoj studentů učitelství. Vycházejí z pojetí, podle něhož „*profesionální vývoj je proces, v němž příslušníci profese kontinuálně zlepšují svou činnost prostřednictvím poznatků a dovedností, které získávají v každém sta-*

diu své profesní dráhy“. Empirický výzkum sledoval profesionální vývoj u studentů různých pedagogických oborů, a to se zaměřením na to, jak studenti vnímají a hodnotí profesi ve svých reflektivních denících. Podle autorů se prokázalo to, že největší důležitost pro profesní vývoj budoucích učitelů má praxe studentů ve školách, nikoliv teoretické objasňování učitelské profese.

S tím je poněkud v rozporu nález finských autorů V. Elorantové et al. (Univerzita Turku), kteří ze zkoumání začínajících učitelů konstatují, že naopak fakulty musí důkladně připravit budoucí učitele na všechny problematické jevy a situace, které je očekávají ve výkonu profese. Uvádějí, že samotná praxe studentů ve školách je nemůže na tyto situace plně připravit, protože probíhá přece jen v ne vždy přirozených podmínkách života škol.

Pozornost upoutával také příspěvek A. Samusevicové (Litva) pojednávající o „*výzkumné kompetenci*“ učitelů. Jsou v něm kladeny otázky, zda výzkumnická činnost a zkušenost učitelů může přispívat ke zlepšování jejich edukační praxe, k adekvátnějšímu rozpoznávání a řešení problémů, s nimiž se učitelé setkávají ve své praxi. Autorka argumentuje, že výzkumná kompetence učitelů má pozitivní vliv na zlepšování jejich práce, a proto je nutné, aby už studenti učitelství byli s výzkumnými metodami seznamováni – což se v některých zemích (např. ve Finsku) již systematicky uplatňuje.

Část příspěvků na konferenci se zabývala zaváděním standardů pro učitele. K této problematice jsem také zaměřil své plenární vystoupení, k němuž jsem byl pořadatelem pozván. V referátu jsem porovnával pozitivní a negativní standardy, jak se projevují v různých zemích včetně ČR. V diskusi i ve

¹V publikaci J. PRŮCHA *Učitel : Současné poznatky o profesi (2002)*.

sděleních jiných účastníků se opět potvrdilo, co jsem již podrobněji vysvětlil v knize (viz pozn. 1): V řadě zemí se o standardech pro učitele diskutuje, v některých zemích jsou již standardy uplatňovány, v dalších zemích se zavádění standardů nepovažuje za nutné. Tam, kde byly standardy, nebo dokonce testy pro ověřování profesních kompetencí učitelů zavedeny (USA, Anglie, Austrálie), se setkávají stejně tak s podporou, jako s ostrou kritikou. Moje vlastní kritika standardů směřuje k tomu, že předpisované standardy kladou mnohdy na učitele tak početné a různorodé požadavky, že je nejsou schopni zvládat.

V referátech některých amerických, britských nebo izraelských odborníků bylo uváděno mnoho kritických výhrad proti standardům, zejména v referátu izraelských autorů R. Zuzovské a T. Lipmana (Univerzita Tel Aviv):

- *Standardy jsou restriktivní, příliš předpisové (over-prescriptive), vedou k uniformnímu typu učitele. Potlačují individualitu učitelů, ale také diverzitu mezi programy učitelského vzdělávání. – To je postoj protichůdný k českému přístupu, kde se naopak předpokládá určité „sjednocení“ těchto programů mezi pedagogickými fakultami.*
- Především ale jeden kritický argument je závažný: *Standardy nemají podporu ze strany empirického výzkumu. Není totiž nikde prokázáno, že existuje nějaký pozitivní efekt standardů pro zlepšení vzdělávacích výsledků žáků. Jak bylo konsta-*

toováno v jednom referátu z USA, neexistuje důkaz, že učitelé, kteří již splnili požadavky standardů, vyučují efektivněji než učitelé „nestandardizovaní“.

Vcelku byla 27. konference ATEE úspěšná, jak pokud jde o přehledku názorů a výzkumů o učitelském vzdělávání z řady evropských a mimoevropských zemí, tak v otázce organizace tohoto setkání. Konference probíhala na půdě Pedagogické fakulty Varšavské univerzity, kde dokonalou přípravu zajišťovala prof. E. Putkiewiczová se svým týmem. Mezi více než 350 účastníky konference převažovali (kromě domácích lidí) odborníci ze skandinávských a pobaltských zemí, řada odborníků přijela také z Francie, Británie a USA. Je velká škoda, že se konference – kromě autora této zprávy – neúčastnil nikdo z České republiky (přihlášena byla V. Spilková, v důsledku povodní ale nepřítomná) ani ze Slovenské republiky. Protože reforma učitelské přípravy a výzkum učitelské profese jsou projednávány na konferencích ATEE v mezinárodním kontextu, měly by být i našimi odborníky navštěvovány.

Jako jeden z produktů spjatých s varšavskou konferencí jsem si přivezl poznatky o velké produkci polských kolegů v pedagogické teorii a výzkumu, jež je u nás po roce 1989 neprávem stranou pozornosti. Informace, které o polském systému vzdělávání učitelů publikuje J. Prokop (např. v Pedagogické orientaci), jsou asi u nás ojedinělou výjimkou v celkově nízkém zájmu o polskou pedagogiku.

Jan Průcha

J. A. KOMENSKÝ V RUMUNSKU

Jsem ráda, že vás mohu informovat o důležité a pro nás potěšující akci, která proběhla v Bukurešti koncem listopadu loňského roku a které jsem se zúčastnila za Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.

V týdně od 25. do 29. listopadu se v Bukurešti konaly oslavy 410. výročí narození J. A. Komenského. V jejich rámci se dne 27. listopadu v sídle Velvyslanectví ČR v Bukurešti uskutečnilo **Symposium „Comenius – 410“**. Organizovala ho univerzita v Bukurešti ve spolupráci s Ústavem pro výzkum ve vzdělávání, Centrem „Step by step“ a Českým centrem v Bukurešti. Bylo věnováno životu a dílu J. A. Komenského a je důkazem zájmu rumunských pedagogů o osobu, dílo a odkaz této nejvýznamnější osobnosti, kterou česká kultura dala světu.

Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze se na akci podílelo uspořádáním komorní výstavy pod názvem „**J. A. Komenský – svět bez hranic**“, která byla nainstalována v budově českého velvyslanectví v Bukurešti, kde se konalo symposium. Po jeho skončení byla výstava přemístěna do budovy Pedagogické fakulty Bukurešťské univerzity, odkud bude putovat po dalších univerzitách v různých městech Rumunska.

Mezinárodní symposium slavnostně otevřel prof. dr. Viorel Nicolescu z hostitelské země – který mu popřál zdárný průběh. Vyjádřil přesvědčení, že přispěje k seznámení široké veřejnosti s myšlenkami zakladatele moderní pedagogiky a zároveň bude příležitostí k výměně odborných názorů o rozvoji pedagogické vědy a výzkumu.

Také velvyslanec ČR dr. Radek Pech pozdravil účastníky a popřál jednání zdárný průběh. Zdůraznil evropský význam J. A.

Komenského a nastínil jeho diplomatickou a politickou činnost.

Symposium bylo maratonom příspěvků profesorů z různých univerzit o životě a díle J. A. Komenského, o jeho myšlenkách a hlavně o aktuálnosti Komenského odkazu pro současnost a budoucnost. Zdůraznili všestrannost osobnosti J. A. Komenského. Bylo zřejmé, že v odborných kruzích je dobře známa multidimenzionální osobnost Komenského a činnost věhlasného českého pedagoga je i tady studovaná a analyzovaná v těsném spojení s jeho filozofickou, sociálně-politickou a náboženskou koncepcí.

Za zmínku stojí příspěvek prof. dr. Iona Stanciu (znalce života a díla J. A. Komenského) s názvem „Pansofický model jedné pedagogické doktríny“ nebo podrobný rozbor vychovatelského systému Komenského s názvem „J. A. Komenský a jeho předchůdci“ prof. dr. Eugena Noveanu. Velice zajímavý byl příspěvek prof. dr. Viorel Nicolescu s názvem „J. A. Komenský a svět jako zahrada“ nebo vystoupení dr. Elisabety Negreanu „Láska k moudrosti u Komenského“ a mnoho dalších.

Sborník ze symposia vyjde v roce 2003.

Bukurešťský Ústav pro výzkum ve vzdělávání spolu s Centrem „Step by step“ vydaly při této příležitosti – jako důkaz zájmu rumunských pedagogů o osobnost Komenského a hlavně jako výraz hlubokého ocenění humanitního odkazu „Učitele národů“ – **jubilijní medaile J. A. Komenského**. Státní mincovna Rumunska razila sto kusů medailí (20 ks ze stříbra a 80 ks z tombaku). Na shromáždění byly medaile uděleny pedagogům, kteří měli velké zásluhy v propagování díla a života J. A. Komenského a v praktické realizaci Komenského zásad a myšlenek ve vyučování.

Vím, že organizátoři tohoto sympozia neměli vůbec lehký úkol a museli překonat nemálo překážek (hlavně finančních), které jim stály v cestě vydání jubilejní medai-

le Komenského. Myslím si, že za všechno, co vykonali, za ty nezapomenutelné komediologické chvíle, si zaslouží náš obdiv a dík.

Marcela Desortová

POLOKULATÉ VÝROČÍ PRACOVISŤE MEDICÍNSKÉ PEDAGOGIKY

V loňském ročníku časopisu *Pedagogika* vyšel článek věnovaný vzájemným vztahům medicíny a pedagogiky (Mareš 2002). Připomněli jsme v něm existenci specializovaných pracovišť, která se zabývala přípravou lékařů na jejich pedagogickou roli. V Praze to byla katedra lékařské pedagogiky Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (pod vedením doc. Vyšehličky), v Hradci Králové kabinet pedagogiky Lékařské fakulty Univerzity Karlovy (pod vedením doc. Strnady) a v Bratislavě *katedra medicínskej pedagogiky Institutu pre ďalšie vzdelávanie lekárov a farmaceutov* (pod vedením prof. Badalíka).

Posledně zmíněné pracoviště, které je od r. 1991 součástí instituce s obdobným posláním, ale jiným názvem – *Fakulty verejného zdravotníctva Slovenskej zdravotníckej univerzity v Bratislave* – oslavilo 25 let své existence.

Jako pamětník jejího zrodu (katedra medicínské pedagogiky byla založena 1. listopadu 1977) a dlouholetý spolupracovník katedry bych chtěl naší odborné veřejnosti přiblížit práci, kterou vykonalo.

Katedra medicínské pedagogiky plnila několik úkolů:

1. zajišťovala vzdělávání a praktický výcvik začínajících učitelů ILF Bratislava v pedagogice a psychologii. Lékaři-učitelé se např. učili definovat učební cíle, vybírat,

řadit a strukturovat učivo, konstruovat a vyhodnocovat didaktické testy, diagnostikovat styly učení, dozvídali se o psychologických zvláštlostech učení dospělých ap. Začínající asistenti museli stážovat na katedře 1 měsíc a dodneška těmito intenzivními kurzy prošlo přes 150 lékařů (Badalík; Paniaková 1984, Badalík; Paniaková; Bakošová 1987, Badalík; Paniaková; Farkašová; Hrašková 1993);

2. neuskutečňovala však jen jednorázová „výškolení“ učitelů-lékařů, ale katedra zavedla také kontinuální vzdělávání učitelů-lékařů (Badalík; Paniaková 1991);
3. garantovala vzdělávání lékařů ve standardní výzkumné metodologii (Badalík; Farkašová; Hegyi; Minichová 1998);
4. zabezpečovala vzdělávání lékařů v nových metodách výzkumu ve spolupráci s evropskými i světovými institucemi, často originální formou, např. formou putovních seminářů (Badalík; Bakošová; Paniaková 1987);
5. organizovala společnou přípravu odborníků různých profesí – multiprofesní přípravu, což bylo v našich podmínkách vzácností (Badalík; Farkašová; Minichová; Šajter 1995) a výcvik musel překonávat řadu bariér (Badalík; Farkašová 1996);
6. pořádala pedagogické kurzy také pro zkušené všeobecné lékaře v terénu, pro ty

praktické lékaře, kteří fungovali jako školitelé mladých, začínajících lékařů (Paniaková; Badalík 1993).

Obdobné aktivity v oné době zajišťovala – i když ne v tak propracované podobě a s takovou podporou vedení svých institucí – také analogická pracoviště v Praze a Hradci Králové. Velkou zásluhu na rozvoji medicínské pedagogiky na Slovensku, na probíjování vážnosti pracovišť v rámci *Institútu pre ďalšie vzdelávanie lekárov a farmaceutov* (dnes *Slovenská postgraduálna akadémia medicíny*) má právě prof. MUDr. L. Badalík, DrSc.

Spektrém práce i způsobem jejího organizování, množstvím kontaktů se zahraničím by tento typ pracovišť mohl být inspirací pro stále se hledající pracoviště *dalšího vzdělávání učitelů* v České republice.

Jiří Mareš

Literatura:

- BADALÍK, L.; BAKOŠOVÁ, Z.; PANIAKOVÁ, M. Medzinárodný putovný seminár SZO o metodológii výskumu vzdelávania zdravotníckych pracovníkov. *Pedagogika*, 1987, 37, č. 2, s. 222-225.
- BADALÍK, L.; FARKAŠOVÁ, D. The Role of Tolerance in Overcoming Barriers in Multiprofessional Education. *Medical Teacher*, 1996, 18, č. 3, s. 250.
- BADALÍK, L.; FARKAŠOVÁ, D.; HEGYI, L.; MINICHOVÁ, J. Training of Future Scientists in Research Methodology. *Medical Teacher*, 1998, 20, č. 1, s. 59-60.
- BADALÍK, L.; FARKAŠOVÁ, D.; MINICHOVÁ, J. Training of Young Medical Teacher – the Bratislavian System. *Medical Teacher*, 1997, 19, č. 1, s. 72.
- BADALÍK, L.; FARKAŠOVÁ, D.; MINICHOVÁ, J.; ŠAJTER, V. Multiprofesio-

nálna štratégia štúdia „Master of Public Health“ na Škole verejného zdravotníctva v Bratislave. *Farmaceutický obzor*, 1995, 64, č. 3, s. 71-73.

- BADALÍK, L.; PANIAKOVÁ, M. Medical Teacher and his Pedagogical Training : Experience with Bratislavian System of Training the Assistants for Pedagogical Activity in Postgraduate Education of Physicians and Pharmacists. *Czechoslovak Medicine*, 1984, 7, č. 3, s. 129-134.
- BADALÍK, L.; PANIAKOVÁ, M. Nová forma kontinuálneho vzdelávania učiteľov medicíny. *Lekársky obzor*, 1991, 40, č. 11, s. 601-606.
- BADALÍK, L.; PANIAKOVÁ, M.; BAKOŠOVÁ, Z. Systematic Improvement of Pedagogic Qualification of Teachers of the Institute for Further Education of Physicians and Pharmacists in Bratislava. In MAREŠ, J. (Ed.). *Medical Teacher*. Sborník vědeckých prací LF UK v Hradci Králové. 1987, s. 299-300.
- BADALÍK, L.; PANIAKOVÁ, M.; FARKAŠOVÁ, D.; HRAŠKOVÁ, A. Pedagogická príprava učiteľa medicíny z pohľadu 15 ročných skúseností katedry medicínskej pedagogiky Inštitútu pre ďalšie vzdelávanie pracovníkov v zdravotníctve. *Lekársky obzor*, 1993, 43, č. 12, s. 21-25.
- MAREŠ, J. Medicína a pedagogika – jejich vzájemné ovlivňování a vzájemný průnik. *Pedagogika*, 2002, roč. 52, č. 2, s. 138-159. ISSN 3330-3815.
- PANIAKOVÁ, M.; BADALÍK, L. Contribution of Teacher Training of General Practitioners to Health for All. In SALÁT, D.; BADALÍK, L.; DAY, S.B.; GORBENKO, P.P.; KRČMÉRY, V. (Eds.). *Health Management, Organization and Planning in Changing Eastern Europe*. New York; Bratislava : Symposium International, 1993, s. 273-279.

ZMĚNY V BIBLIOGRAFICKÉM ZÁZNAMU – aktualizace březen 2003

Vážení autoři,
přinášíme Vám vzory bibliografických
záznamů, které jsou v souladu s mezinárod-
ními normami ISO 690 : 1987 a ISO 690 :
1997. Přizpůsobte prosím přehledy použi-
té literatury ve svých pracích této normě.

Stručná základní pravidla

- Hlavním zdrojem pro sestavení biblio-
grafických odkazů jsou původní doku-
menty, tradiční i elektronické. U tiště-
ných dokumentů je to titulní stránka,
u elektronických příslušná digitální ko-
pie. U internetových či webovských do-
kumentů je důležitá konkrétní verze
a konkrétní umístění dokumentu v síti.
Údaje pro bibliografické odkazy se za-
pisují tak, jak jsou uvedeny v doku-
mentech.
- Transkripce nebo transliterace z nelatin-
kových písem se provádí podle národ-
ních nebo mezinárodních norem.
- Psaní velkých písmen musí být v souladu
s pravopisem jazyka uváděných informa-
cí. Druhem písma v zápnech odlišuje-
me: jméno autora VERZÁLKAMI, název
i podnázev dokumentu, periodika a zdro-
jového dokumentu *kurzívou*. Podnázev se
připojuje za název po mezeře, dvojteče
a mezeře.
- Pro seznamy bibliografických odkazů se
jména osob uvádějí v invertovaném tva-
ru (příjmení, křestní a rodové jméno). Za
příjmením následuje čárka a mezera.
Křestní a rodová jména píšeme iniciálou
s tečkou bez mezer.
- Má-li dokument více autorů, uvádíme jen
tři jména a připojíme českou zkratku aj.
(a jini). Jednotlivá jména se oddělují
šředníkem.
- V odkazech na periodika se uvádějí po-
drobnější údaje v pořadí rok, ročník (vždy
arabskými číslicemi), číslo, a to v jazyce
dokumentu, popř. bez zkratk, ale strana
vždy zkratkou v češtině, tj. s. (ne str.).
- V zápnech tištěných dokumentů se
povinně zapisují jiná než 1. vydání pub-
likace (např. 5. přepac. vyd.; 2nd ed.;
3. Aufl.). Používat můžeme jak horní in-
dexy, tak litery běžně na řádce (4th ed.).
U elektronických se zapisují údaje o ver-
zích, aktualizacích apod. (Version 2.0;
3rd ed.; version 1.0).
- Povinně se uvádí údaj o místě, naklada-
teli nebo vydavateli dokumentu, když
jsou známy. Pokud známy nejsou, uve-
de se česká zkratka b.m. nebo b.n.; jako
nový povinný údaj se vyžaduje standard-
ní číslo ISBN u knižních publikací nebo
ISSN u časopisů (pokud existuje). Ne-
povinný je údaj o rozsahu dokumentu, tj.
počet stran. Údaje získané mimo pramen
se uvádějí v hranatých závorkách.
- U elektronických dokumentů jsou povin-
né ještě tyto údaje:
Druh elektronického nosiče uvádíme za
názve v hranatých závorkách:[online],
[CD-ROM], [monografie na CD-ROM].
Datum vydání elektronického nosiče obec-
ně zapisujeme tak, jak je uvedeno v prame-
ni. Data, která známe, ale nejsou uvedena v el.
dokumentu, uvádíme v hranatých závorkách.
Datum aktualizace/revize citovaného el.
dokumentu musíme uvést za datum vydání.
Datum citování, kdy byl elektronický do-
kument skutečně viděn, uvádíme za datum
vydání v hranatých závorkách. U online do-
kumentů údaj uvádíme povinně. Před da-
tum citování dáváme zkratku slova „citová-
no“: [cit. 3. května 2000], [cit. 2000-05-23],

[cit. 11. ledna 2001; 21:15 SEČ]. Data zpracovaná pouze v číselné formě musí být v souladu s ISO 8601.

Dostupnost a přístup – u online dokumentů povinně uvádíme informaci o přesné lokaci té kopie, kterou jsme skutečně viděli. Prvky lokační informace musí být transkribovány s toutéž interpunkcí, velkými a malými písmeny, jak je uvedeno v prameni. Uvádějí se v ostré závorce výrazem „Dostupné na“ nebo „Dostupné v“: Dostupné na WWW: <<http://www.cuni.cz>>. Dostupné na Internetu: <knihovna@cesnet.cz>. Dostupné v TELESYSTEMES QUESTEL.

Můžeme uvádět informace o dalších přístupech téhož el. dokumentu, které musíme odlišit od lokace skutečně citovaného dokumentu slovy „Dostupné též“: Dostupné též na Internetu: <uk@cuni.cz>.

– Seznam bibliografických odkazů (literatura) je zpravidla uspořádán abecedně:

může však být i v číselné posloupnosti, která odpovídá pořadí citací v textu. Více citací jednoho autora řadíme zásadně abecedně podle názvu dokumentu.

- Poznámky označené horní indexovou číslicí v textu mohou být uvedeny na příslušné stánce pod čarou, za kapitolou nebo na závěr práce.
- Citace autorů v textu je možné provést třemi způsoby:
 1. za jménem citovaného autora v kulaté závorce rok vydání publikace a stranu ... (1999, s. 28);
 2. v kulaté závorce autor a rok vydání publikace ... (Průcha 1998) nebo (Nicholls 1984, Man; Prokešová; Stuchlíková 1999);
 3. číslicí v kulaté závorce, které odpovídá pořadové číslo autora v seznamu literatury ... (6).

Příklady bibliografických odkazů na tradiční dokumenty

1. Tištěné monografické publikace

a) Odkaz na celou publikaci

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : ISV, 1999. ISBN 80-85866-33-1.

WEINBERG, S. *První tři minuty : moderní pohled na počátek vesmíru*. 2. aktual. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. ISBN 3-7913-1674-5.

DISMAN, M.; POLANECKÝ, V.; STEHLÍKOVÁ, E., aj. *Drogy, alkohol, tabák a životní styl*. Praha : Hygienická stanice hl. m. Prahy, 1995.

LEHMANOVÁ, Z. (cd.). *Výchova k evropanství : Kulturně historické souvislosti evropského procesu*. Praha : VŠE, 1996. ISBN 80-7079-762-2.

b) Odkaz na část tištěné vícesvazkové publikace

Akademický slovník cizích slov. I. díl, A-K. Praha : Academia, 1995. ISBN 80-200-0523-4.

Ottův slovník naučný : Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. Praha : J. Otto, 1888-1909. 28. sv.

c) Odkaz na příspěvek do monografické publikace

KINSKÝ, F. Budoucnost Evropy. In *Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů*. Praha : PedF UK, 1996, s. 58-69. ISBN 80-86039-07-2.

MCADAMS, D.P. The Development of a Narrative Identity. In BUSS, D.M.; CANTOR, M. (Eds.). *Personality Psychology*. New York : Springer-Verlag, 1989.

(Konstantní prvky, jako např. M'ADAMS, MACADAMS, Mc ADAMS, Mac ADAMS, se považují při řazení spolu s rodinným jménem vždy za jedno slovo – MACÁK, MC CULLOCH, MACDONALD, MAC DOUGALL, MACOUN...).

MAGLIANO, J.P. Revealing Inferences Processes During Text Comprehension. In GOLDMAN, S.R.; GRACSSER, A.C.; BROEK, P. van den. (Eds.). *Narrative Comprehension, Causality, and Coherence*. Mahwah (New Jersey) : Lawrence Erlbaum Ass., 1999.

d) Odkaz na příspěvek do tištěného sborníku

HORÁK, F. Pojem bohemikum. In *Česká bibliografie : sborník příspěvků a materiálů*. Sv. 1. Praha : Národní knihovna; SPN, 1959, s. 9-18.

2. Tištěné seriálové publikace (časopisy, noviny, edice aj.)

PELIKÁN, J. Některé problémy působení školního prostředí na sebereflexi žáků. *Pedagogika*, 1995, roč. 45, č. 3, s. 210. ISSN 3330-3815.

Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice. *Učitel'ské noviny*, 1999, roč. 102, č. 22, s. 11-22.

RATNER, D., aj. Seasonal variations in blood cholinesterase activity. *Israel journal of medical science*, May 1989, vol. 25, no. 5, s. 247-250.

BRANTNER, A. Zur Vernetzung der österreichischen Literaturarchive. *Bibliotheksdienst*, 1998, Jg. 32, Heft 12, s. 2055-2064.

FILLOUX, J. Clinique et Pédagogie. [Klinický přístup a pedagogika, přel. S. Štech.] *Revue Française de Pédagogie*, 1983, nr. 64, s. 13-20.

DARLING-HAMMOND, L. How Teachers' Education Matters. *Journal of Teacher Education*, 2000, roč. 51, č. 3, s. 166-172.

ŠTĚPÁNEK, F.S. Z her českých dětí. *Český list*, 1899, 7, s. 399-401.

3. Další vybrané příklady

Dokument vydaný v periodiku:

Statut Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. *Věstník MŠMT a MK ČR*, 1991, roč. 47, sešit 11-12, s. 37-38.

Dokument vydaný knižně:

Schools and Quality : An International Report. Paris : OECD, 1989.

Citovaná recenze:

SKALKOVÁ, J. (rec.). Slavík, J. Hodnocení v současné škole. *Pedagogika*, 2003, roč. 53, č. 1, s. 22. ISSN 3330-3815.

Rozlišení dvou a více prací jednoho autora vydaných ve stejném roce:

KŘIVOHLAVÝ, J. (1999a). Moderátor zvládání zátěže typu sociální opory. *Československá psychologie*, 1999, roč. 43, č. 2, s. 106-118.

KŘIVOHLAVÝ, J. (1999b). Zjišťování sociální opory dětí. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1999, roč. 35, č. 4, s. 334-343.

Více než jedno místo vydání nebo více než jeden nakladatel:

BAAKE, D. *Die 13 bis 18jährigen : Einführung in Probleme des Jugendalters*. München; Berlin; Wien : Urban und Schwarzenberg, 1976.

AMONAŠVILI, Š.A. Možnosti vyučování bez klasifikace v počátečních třídách : některé výsledky experimentu. In KOŤA, J. (ed.). *Antologie textů z didaktiky : Š. A. Amonašvili*. Vol. 5. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta; SPN, 1986, s. 57-124.

FORESTER, C.S. *The happy return*. London : Thomas Nelson; Edinburgh : TC. & EC. Jack, 1964. 227 s.

Nepublikované texty:

doporučený obecný vzor popisu

AUTOR, J. *Název : (P)podnázev*. Místo vzniku, rok. Počet stran., přílohy. Typ dokumentu. Vysoká škola. Fakulta. Katedra. Vedoucí práce.

KOTĚŠOVSKÁ, L. *Percepce mnohosti u dětí se specifickými poruchami učení a chování*. Praha, 2002. 61 s., [42] s. příl. + CD. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce E. Zapotilová.

URBAN, M. *Strojová klasifikace dokumentů*. Praha, 1999. 92 s. + 8 příl. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická. Fakulta informatiky a statistiky. Katedra informačního a znalostního inženýrství. Vedoucí práce P. Strossa.

NEZVALOVÁ, D. *Metody výuky, jejich realizace a reflexe*. Olomouc, 1993. Habilitační práce. Univerzita Palackého. Pedagogická fakulta.

ČÍŽKOVÁ, V. *Problémové úlohy jako prostředek realizace problémové výuky v přírodopise a biologii*. Praha, 1993. 204 s. Kandidátská dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta.

BOGOTCH, I.E.; ROY, C.; STACK, C. *Contexts of partial truths : An analysis of principal's discourse*. A paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association. New Orleans, April 1993.

PELIKÁN, J. *Pomáhat být : Otevřené otázky teorie výchovy*. [v tisku].

Příklady citací elektronických dokumentů

1. Elektronická monografie, databáze, počítačové programy

Sborník příspěvků : Učitelé a jejich univerzitní vzdělávání na přelomu tisíciletí : mezinárodní konference 23.–25. září 1998 [online]. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 1999 [cit. 2001-01-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.pdf.cuni.cz/svi/vydavatelstvi/ucitel/konfcz.html>>.

Meeting Agenda [online]. Gif-sur-Yvette (Francie) : Centre d'Etudes Nucléaires, Saclay Service de Documentation, březen 1991 – [cit. 30. září 2000]. Aktualizováno dvouměsíčně. Formát ASCII. Dostupné v QUESTEL.

AXWORTHY, G. *Where in the World Is Carmen Sandiego?* [disketa]. Verze pro IBM/Tandy. San Rafael (Calif.) : Broderbund Software, 1985. 1 počítačová disketa; 5 1/4 palce. Doprovod. mat.: 1986 World Almanac and Book of Facts. Požadavky na systém: IBM/Tandy kompatibilní; 128 kB RAM; MS DOS řady 2.0, 3.0; grafický adaptér. Návrh: Gene Portwood and Lauren Elliott.

2. Části elektronických dokumentů

– nemohou existovat mimo kontext zdrojového dokumentu

Sborník příspěvků : Učitelé a jejich univerzitní vzdělávání na přelomu tisíciletí : mezinárodní konference 23.–25. září 1998 [online]. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 1999 [cit. 24. ledna 2001]. Sekce I, Role učitele v měnící se společnosti. Dostupné na WWW: <<http://www.pdf.cuni.cz/svi/vydavatelstvi/ucitel/konfcz.html>>.

CARROL, L. *Alice's Adventure in Wonderland* [online]. Texinfo ed. 2.2 [Dortmund (Německo)]: WindSpiel, November 1994 [cit. 30. března 1995]. Chapter VII. A Mad Tea-Party. Dostupné na WWW: <http://germany.eu.net/books/carroll/alice_10.html#SEC13>.

World Factbook [CD-ROM]. (Washington, D.C.) : Central Intelligence Agency, 1990. Spain vital statistics. Ident. č.: CI WOFAC 1206.

3. Příspěvky do elektronických dokumentů (In)

BROŽOVÁ, S. Zdroje informací o učitelích a jejich vzdělávání v Evropě. In *Sborník příspěvků : Učitelé a jejich univerzitní vzdělávání na přelomu tisíciletí : mezinárodní konference 23.–25. září 1998* [online]. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 1999 [cit. 2001-01-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.pdf.cuni.cz/svi/vydavatelstvi/ucitel/konfcz.html>>.

MCCONNELL, W.H. Constitutional History. In *The Canadian Encyclopedia* [CD-ROM]. Macintosh version 1.1. Toronto : McClelland & Stewart, c1993. ISBN 07-7710-1932-7.

4. Elektronické seriálové publikace

– citace seriálové publikace jako celku: vydávání uzavřeno

Ikaros : Elektronický časopis o informační společnosti [online]. [Praha] : Ikaros, c1998-2001 [cit. 17. dubna 2001]. 10x ročně. Dostupné na WWW: <<http://ikaros.ff.cuni.cz>>. ISSN 1212-5075.

– citace seriálové publikace jako celku: v průběhu vydávání

Informatorium Fakulty pedagogické [online]. Praha : Pedagogická fakulta UK v Praze, listopad 1994- [cit. 2001-04-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.pedf.cuni.cz/pedf/informator>>.

5. Článek v elektronickém časopisu

ŠEDINOVÁ, P. Elektronické informační zdroje pro pedagogiku. *Ikaros* [online]. 2001, č. 1 [cit. 2001-04-17]. Dostupné na WWW: <<http://ikaros.ff.cuni.cz/2001/c01/wclcome.htm>>. ISSN 1215-5075.

6. Hlavní stránka organizace

Univerzita Karlova v Praze [online]. Praha : Univerzita Karlova. Posl. úpravy 23. 11. 2000 [cit. 2001-01-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.cuni.cz>>. Dostupné též na Internetu: <uk@cuni.cz>.

7. Elektronická konference

Web4 Elektronic Discussion : An elektronic discussion for library-based World-Wide Web managers [online]. Berkeley : University of California Berkeley Library, 1994 [cit. 1999-07-07]. Dostupné na Internetu: <listserv@sunsite.berkeley.edu>. Dostupné též na WWW: <<http://sunsite.berkeley.edu/Web4Lib>>.

8. Zpráva z elektronické konference

RICHTER, V. Knihovnické akce v roce 2001 a BMI. In *Knihovna : elektronická konference* [online]. Praha : CESNET, 19. ledna 2001; 12:53 [cit. 24. ledna 2001]. Dostupné na Internetu: <knihovna@cesnet.cz>. Dostupné též na Internetu: <listserv@cesnet.cz>.

Odpověď na zprávu z elektronické konference

PARÁKOVÁ, M. Re: Prostředky na nákup. In *Knihovna : elektronická konference* [online]. Praha : CESNET, 17. 1. 2001; 16:16 [cit. 24. ledna 2001]. Dostupné na Internetu: <knihovna@cesnet.cz>. Dostupné též na Internetu: <listserv@cesnet.cz>.

Odpověď na neveřejnou zprávu z osobní e-mailové pošty

BENDA, J. Re: *Informace o informačním systému* [elektronická pošta]. Message to: Libor Kubka. 20. ledna 2001 [cit. 2001-01-24]. Osobní komunikace.

Použité informační prameny:

ČSN ISO 690. *Dokumentace – Bibliografické citace. Obsah, forma a struktura (01 0197)*. Praha : ČSNI, 1996. 31 s.

ČSN ISO 690 – 2. *Informace a dokumentace – Bibliografické citace – Část 2 : Elektronické dokumenty nebo jejich části (01 0197)*. Praha : ČSNI, 1999. 22 s.

Související normy:

- ČSN ISO 4. Informace a dokumentace – Pravidla zkracování slov z názvů a názvů dokumentů; lze též použít: ČSN 01 0196. Zkracování názvů časopisů a jiných periodik
ČSN 01 0185. Transliterácia cyriliky
(do převzetí ČSN ISO 9)
ČSN 01 0169. Zkratky slov ve jmenném záznamu dokumentu
(do převzetí ČSN ISO 832)
ČSN 01 0189. Mezinárodní standardní číslování knih (ISBN)
(do převzetí ČSN ISO 2108)
ČSN 01 0187. Mezinárodní standardní číslování seriálových publikací (ISSN)
ČSN ISO 3166. Kódy pro názvy zemí (97 1002)
ČSN ISO 8601. Datové prvky a formáty výměny – Výměna informací – Prezentace data a času (97 8601)

*Poznámka redakce: Aktualizaci najdete na [www.stránkách Střediska vědeckých informací PedF UK](http://www.stránkách.Střediska_vědeckých_informací_PedF_UK) – Informačním uzlu <http://beta.pedf.cuni.cz>, v oddílu *Pravidla pro bibliografické citace*, <http://beta.pedf.cuni.cz/biblit.htm>*

Z VÝSTUPŮ PROJEKTŮ

NOVOTNÝ, P.; POL, M. (ed.). *Vybrané kapitoly ze školní pedagogiky*. Brno : FF MU, 2002. 84 s. ISBN 80-210-3020-8.

Jedním z výstupů projektu „Doplňující pedagogické studium“ podporovaného MŠMT ČR (2001–2002) je publikace *Vybrané kapitoly ze školní pedagogiky*, která vyšla v prosinci loňského roku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Jak editoři Petr Novotný a Milan Pol uvádějí, hlavním záměrem bylo připravit pokud možno užitečnou pomůcku pro studenty učitelství, kteří se chtějí zorientovat ve vybraných základních otázkách školní pedagogiky. Autory jednotlivých kapitol jsou členové Ústavu pedagogických věd FF MU.

Nejprve pojednává Milada Rabušicová o současných trendech a vývojových tendencích v sekundárním vzdělávání v České republice a v mezinárodním kontextu. Nato Petr Novotný poukazuje na základní proudy a současný stav oboru školní didaktika. Sled témat zaměřených přímo na aktéry školního procesu zahajuje Kateřina Trnková, která předkládá typické pohledy na učitelskou profesi. Specifiky adolescence se zabývá Petr Novotný, Vlastimil Čiháček se zaměřuje na speciálně pedagogické aspekty práce učitele. Jiný pohled na učitele zvolil Jiří Zounek, který naznačuje možnosti využití informačních technologií v práci učitele. Publikaci uzavírá text Milana Pola, který se věnuje specifickým rysům školy z hlediska jejího řízení a správy.

Autoři všech kapitol se snaží o sdílnost, vedle výkladových pasáží nabízejí studentům klíčové otázky k promýšlení, poukazují na další relevantní studijní literaturu. Publikace by mohla napomoci studentům učitelství seznámit se s některými základními tématy školní pedagogiky.

(ms)